13.3.2025 Dnro:134/D.a.4/2025

MmV@eduskunta.fi

Viite: Eduskunnan maa- ja metsätalousvaliokunta pyytää kirjallisena asiantuntijanlausunnon Saamelaiskäräjiltä

Asia: VNS 8/2024 vp Kulttuuripoliittinen selonteko

Johdanto

Saamelaiset ovat yksi kansa neljän valtion alueella ja saamelaisten yhteisöllisyys on vahva. Saamelaiskulttuurin arvostus on lisääntynyt ja Suomi on täyttänyt kansainväliset velvoitteensa Suomen ja Euroopan Unionin ainoaa alkuperäiskansaa kohtaan. Saamelaiset elävät elinvoimaisessa, yhdenvertaisessa, saamelaiskulttuuria ja ympäristöä kunnioittavassa elinympäristössä. Saamelaisten perinteiset elinkeinot, poronhoito, kalastus, metsästys, keräily ja käsityö ovat elinvoimaisia ja kannattavia ja niitä harjoitetaan perinteisten kulttuuristen tapojen mukaisesti. Perinteisten elinkeinojen liitännäiselinkeinot kuten kulttuurisesti ja eettisesti kestävä matkailu tukevat perinteisten elinkeinojen kannattavuutta. Perinteinen tieto on elinvoimainen siirtyen luontevasti sukupolvelta toiselle. Saamelainen kulttuurielämä on rikas ja monipuolinen. Saamen kielen luonnolliset kielenkäyttöympäristöt ovat elinvoimaisia, saamen kielet eivät ole erittäin uhanalaisia. Kulttuuri toteutuu tasa-arvoisena ja saamelaiskulttuurinmukaisena koko inarin-, koltan ja pohjoissaameksi. Saamelaiset perinteiset elinkeinot tukevat luonnon monimuotoisuutta.

Toimenpiteet

Saamelaiskäräjät hyväksyy Opetus- ja kulttuuriministeriön esityksen kulttuuriperintöstrategian toimeenpanosuunnitelman, joka nyt on etenemässä siihen suuntaan, että toimeenpanosta olisi tulossa kaksiosainen:

a) ns. staattinen runko toimenpiteistä ilman toimijoita
b) jatkuvasti täydentyvä toimenpidematriisi verkkoalustalle, jota kuka tahansa saa täydentää ja lisätä toimenpiteitä.

1. <u>Kulttuuriperintö omana ja yhteisenä</u>

- 1.1 Tavoite: Kaikkien oikeus kulttuuriperintöön toteutuu. Kulttuuriperinnön hyväksi toimitaan aktiivisesti
    - Laaditaan saamelaiselle kulttuuriperinnölle koko saamelaisalueen kattava oma kulttuuriperintöstrategia.
    - Saamelaisen kulttuuriperinnön suojelemiseksi tehdään yhteistyötä Norjan ja Ruotsin Saamelaiskäräjien ja kulttuuriperinnöstä vastaavien viranomaisten kanssa.
    - Arvioidaan vapaan ja tietoon perustuvan ennakkosuostumuksen (FPIC-menetelmä) käytön laajentamista saamelaisen kulttuuriperinnön suojelemiseksi.

<u>2. Kulttuuriperintö, luonto ja ilmastonmuutos</u>

- 2.5 Tavoite: Kulttuuriperintöarvot ja niiden tarjoamat ratkaisut on otettu huomioon ilmastopolitiikassa

Saamelaiskulttuurikeskus Sajos
FIN-99870 Inari
www.samediggi.fi
Tel. +358 (0)10 839 3100
etunimi.sukunimi@samediggi.fi

- Ilmastonmuutoksen sopeutumista ja vaikutuksia saamelaiselle kulttuuriperinnölle seurataan Saamelaisessa ilmastoneuvostossa.

- Laaditaan ilmastonmuutoksen sopeutumisohjelma saamelaisen kulttuuriperinnön suojelemiseksi ja siirtämiseksi.

3. Kulttuuriperintö, oppiminen, osaaminen ja tutkimus

- 3.1 Tavoite: Sivistys, osaaminen sekä kyky hoitaa ja käyttää kulttuuriperintöä vahvistuvat kulttuuriperintökasvatuksen ja elämänmittaisen oppimisen avulla
  - Vahvistetaan paikallisyhteisöjen ja alkuperäiskansojen oikeuksia päättää heitä koskevien kulttuuriperintöaineistojen käytöstä tutkimuksessa (nk. CARE-periaatteet).
    CARE-periaatteet määrittelevät alkuperäiskansojen oikeuksia tutkimusaineistoihin. Periaatteiden mukaan alkuperäiskansioilla on aina oikeus päättää heitä koskevien tutkimusaineistojen käytöstä.

  - Kehitetään saamenkielistä vapaa-ajantoimintaa ja saamen kielten käyttömahdollisuuksia etenkin saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella yhteistyössä kulttuuriperintöalan toimijoiden kanssa.

- 3.3 Tavoite: Kulttuuriperinnön tutkimus on monitieteistä ja kansainvälistä ja sen tuloksia hyödynnetään laajasti
  - Jaetaan tietoa kulttuuriperintöalan toimijoille saamelaisia koskevan tutkimuksen eettisistä ohjeista.

4. Kulttuuriperintö ja talous – kestävästi ja luovasti

- 4.4 Tavoite: Kulttuuriperinnön erityislaatua ja itseisarvoa kunnioitetaan taloudellisessa toiminnassa Vahvistetaan vuoropuhelua alkuperäiskansojen oikeuksista kulttuuriperinnön käyttämisessä ja hyödyntämisessä

Perustelut

Saamelainen kulttuuri ja kulttuuriperintö on Suomen perustuslain ja kansainvälisten sopimusten suojelemaa saamelaista kulttuurimuotoa. Kulttuuriperintöön kuuluu saamelaisten perinteisiin elinkeinoihin ja käsityöhön liittyvä perinteinen tieto ja taito, saamen kielen erityisterminologia, saamelainen luonto- ja maisemasuhde, saamelaiset kulttuuri-ilmaukset, kuten saamelainen musiikkiperinne ja kolttasaamelaisten katrillitanssi, oraalinen kertomaperinne, saamelainen rakennusperinne, saamelaiset kulttuurimaisemakohteet ja luontosuhteelle merkitykselliset paikat, kuten pyhät paikat. Saamelaista kulttuuriperintöä siirretään osana perinteisiä elinkeinoja, käsitöissä, taiteessa ja oppimalla luonnosta. Kulttuuriperintö on saamelaiselle identiteetille keskeistä, ja se muuttuu, korvautuu ja kehittyy. Lisäksi tulee ottaa huomioon rajaseudut ja rajaa ylittävät kulttuuriominaisuudet ja mahdollisuudet.

Saamelaista kulttuuriperintö

Kulttuuripoliittisessa selonteossa saamelaiskulttuuri tulee olla omana osiona. Saamelaiskäräjät ylläpitää ja edistää kaikkia kolmea Suomessa elävää saamen kieltä, kaikkia saamelaisten perinteisiä elinkeinoja sekä saamelaista kulttuuria ja elämäntapaa.

Kiinnitämme huomiota myös siihen, että opetus- ja kulttuuriministeriön vastuulle kuuluu saamen kielen elvytysohjelman toimeenpano. Saamelaisten perinteiseen tietoon liittyvät asiat ja immateriaalioikeudet jakaantuvat oikeus-, ympäristö-, opetus- ja kulttuuri- sekä työ- ja elinkeinoministeriöiden hallinnonaloille.

Selonteon tavoitteissa edistetään ja kehitetään kulttuuripolitiikkaa tavoitteet ovat yleisluontoiset, mutta jää huomioimatta saamelaisten perustuslaillinen suoja ja eri kansainväliset sopimukset, joihin suomi on sitoutunut. Selonteon osalta tulee arvioida toteutuuko yhdenvertaisuus strategian toimenpiteissä ja tällä hetkellä tämä ei toteudu, koska saamelaista kulttuuriperintöä tulisi huomioida erikseen selonteossa.

Aineellista ja aineetonta kulttuuriperintöä suojellaan eri sopimusten avulla. Saamelaisten kannalta aineetonta kulttuuriperintöä suojelee biodiversiteettisopimuksen artikla 8(j) (SopS 78/1994), kulttuuri-ilmauksien suojelusopimus (SopS 17/2007) , aineettoman kulttuuriperinnön suojelusopimus (SopS 47/2013) ja Faron sopimus (SoS 50/2018), joka suojelee aineettoman kulttuuriperinnön lisäksi myös aineellista kulttuuriperintöä. Lisäksi Eurooppalainen maisemayleissopimus suojelee maisemia ja niihin liittyvää kulttuuriperintöä (SopS 14/2006). Alkuperäiskansajulistuksen artikla 31 käsittelee alkuperäiskansojen oikeutta ylläpitää, suojella ja kehittää kulttuuriperintöään, perinteistä tietoaan ja kulttuuri-ilmauksiaan sekä kulttuurinsa ilmenemismuotoja. Alkuperäiskansoilla on oikeus kehittää artiklan suojelemaa henkistä omaisuuttaan. Valtioiden tulee yhdessä alkuperäiskansojen kanssa toteuttaa tehokkaita toimia artiklan toteuttamiseksi. Julistuksen artiklan 39 mukaan alkuperäiskansoilla on oikeus saada valtioilta taloudellista ja teknistä apua julistuksen tavoitteiden toteuttamiseksi. Aineellista kulttuuriperintöä suojelee arkeologisen perinnön suojelusopimus (SopS 10/1992), Euroopan rakennustaiteellisen perinnön suojelua koskeva yleissopimus (SopS 10/1992) sekä Unescon maailmanperintösopimus (SopS 19/1987). Kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen 27 artikla koskee vähemmistöjen oikeutta omaan kulttuuriin, kieleen ja uskontoon (SopS 7-8/1976). Myös positiiviset toimenpiteet voivat ihmisoikeuskomitean mukaan olla välttämättömiä 27 artiklan mukaisten oikeuksien suojelemiseksi. Suomen ratifioiman YK:n taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen 15 artikla velvoittaa, että sopimusosapuolet tunnustavat jokaiselle oikeuden ottaa osaa kulttuurielämään sekä päästä osalliseksi tieteen kehityksen ja sen soveltamisen eduista. Koska saamelaiskulttuurin, kulttuuri-ilmauksien ja perinteisen tiedon suojaa käsitellään niin useassa eri säädöksessä ja sopimuksessa, suojan kokonaiskuva jää muodostumatta.

Kulttuuriperinnön suojelu

Selontekoon tulee lisätä toimenpidettä saamelaisen kulttuuriperinnön suojelemiseksi. Saamelaisen kulttuuriperinnön suojelun haasteet ovat erilaisia kuin valtakulttuurin kulttuuriperinnön suojelun haasteet, ja selonteko tulisi tämän johdosta kuvata tarkemmin saamelaiseen kulttuuriperintöön liittyviä haasteita ja tarpeita. Saamelainen kulttuuriperintö on laajasti tunnustettu uhanalaiseksi ja kulttuuriperintö on osa perustuslain suojelemaa saamelaista kulttuurimuotoa (§ 17.3).

Tosiasiallinen yhdenvertaisuus edellyttää usein positiivisia erityistoimenpiteitä, jotta lähtökohtaisesti muita heikommassa asemassa olevien saamelaisten oikeudet toteutuisivat yhdenvertaisesti valtaväestön kanssa. Yhdenvertaisuuslain 7 §:n 2 momentissa säädetään, ettei lailla estetä sellaisia erityistoimenpiteitä, joiden tavoitteena on tosiasiallisen yhdenvertaisuuden saavuttaminen 6 §:n 1 momentissa tarkoitetusta syrjinnästä johtuvien haittojen ehkäisemiseksi tai lieventämiseksi (positiivinen erityiskohtelu).

Saamelaiskäräjien rooli

Selonteossa ovat pääosin ovat kulttuurintoimijat ja eri toimialan verkostoja. Tässä yhteydessä tulisi tuoda esille Saamelaiskäräjien rooli ja asema saamelaisen kulttuurin ja kulttuuriperinnön ja

kulttuurimuodon edistämisessä sekä saamelaismuseo Siidan asema valtakunnallisena erityismuseona ja saamelaisen kulttuuriympäristön vastuumuseona. Myös saamelaisyhdistyksillä, erityisesti Sámi Duodji-yhdistyksellä ja mm. Kolttakulttuurisäätiöllä on merkittävä rooli saamelaisen kulttuurin ja kulttuuriperinnön vaalimisessa.

1. Kulttuuri on muutosvoima

Kulttuuriin roolia tulisi nähdä alueiden, kuntien ja hyvinvointialueiden elinvoimalähteenä paikallisille ja kehityksen edistäjänä. Kulttuurin kautta luoda turvaa nykyisille ja tuleville sukupolville hyvän elämän mahdollisuudet tasavertaisesti samalla kun ottaa huomioon luonnon kantokyvyn.

2. Kulttuurin tekijät ja sisällöt avainasemassa

Saamelaisen kulttuurin ja kulttuuriperinnön osalta on huomioitava, että kulttuuriperintö ymmärretään laajasti ja siihen kuuluvat keskeisenä osana perinteiset saamelaiselinkeinot ja luontosuhde. Kulttuuriperintöä siirretään perinteisissä elinkeinoissa. Elinkeinorakenteen ja yhteiskunnan muutos vaikuttavat saamelaisten aineettomaan kulttuuriperintöön ja sen säilymiseen. Keskeinen haaste on, miten opetuksessa ja lasten ja nuorten vapaa-ajan toiminnassa voidaan siirtää aineetonta kulttuuriperintöä, koska moni lapsi ja nuori ei opi luonnollisella tavalla perinteitään.

Saamelaisen kulttuurin ja perinteisen tiedon kehittämisen osalta tulee kiinnittää huomiota tutkimuksellisiin näkökohtiin ja saamelaisten itsemääräämisoikeuteen. Perinteisen tiedon tallentaminen edellyttää perinteisen tiedon inventointia.

3. Kulttuuri on jokaisen oikeus

Taloudellinen toiminta sopeutetaan luonnon reunaehtoihin samalla kun tuetaan ihmisten vaikutusmahdollisuuksia ja sosiaalista oikeudenmukaisuutta. Sosiaalisen kestävyyden ytimenä on yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus ja osallisuus. Kulttuuripoliittisen selon toivotaan toteuttavan ja turvaamaan jokaisen oikeuden kulttuuriin ja kulttuurinmukaiseen elämään.

4. Kansainvälinen vaikuttavuus syntyy kulttuurista

Saamelaiset ovat yksi kansa neljän valtion alueella ja saamelaisilla on yhteinen kulttuuriperintö, identiteetti ja perinteet. Saamelaisen kulttuurin ja kulttuuriperinnön kehittämisessä on välttämätöntä tehdä yhteistyötä valtioiden ja Saamelaiskäräjien yhteistyöllä. Kolmen maan Saamelaiskäräjien, Suomen, Ruotsin ja Norjan yhteistyöelin, Saamelainen parlamentaarinen neuvosto voisi toimia yhteistyötahona. Saamen kansan tulevaisuuden kannalta yhteistyö kulttuuriperinnön suojelemiseksi ja edistämiseksi valtakunnan rajat ylittävällä yhteistyöllä on välttämätöntä. Saamelaisen kulttuurin, taiteen ja kulttuuriperinnön edistämiseksi tehdään yhteistyötä kunkin maan Saamelaiskäräjien ja kulttuuriperinnöstä vastaavien viranomaisten kanssa.

Merk.

Leo Aikio
I varapuheenjohtaja

Riitta Orti-Berg
kulttuurisihteeri